

EGYETEMI HALLGATÓINK HELYZETE, AZ ÉRTELMSÉGKÉPZÉS NÉHÁNY PROBLÉMÁJA

Intézetünkben több mint két évtizede végzünk az egyetemi hallgatók helyzetét, tevékenységét, a képzéshez való viszonyát, pályajövőjét, világnézeti, politikai és erkölcsi magatartását és az ezekhez kapcsolódó egyéb kérdésköröket feltáró vizsgálatokat. Kutatási eredményeinket elsősorban az egyetem vezetése és az intézet oktató testülete hasznosítja. Egyes részeredményeket publikáció útján igyekeztünk közkinccsé tenni. Részben ismertek előttünk más egyetemek hasonló jellegű kutatásai is, de most - az eredmények összehasonlítását mellőzve - csak a mi egyetemünkről szólnék. Még akkor is, ha egyszer-más-szor általánosabbnak tűnő gondolatokat fogalmazok meg.

Képzéstörténeti szempontból - hangsúlyozva az értelmiségképző szót - nagyon tanulságos lehet akár egyetlen felsőoktatási intézmény multjának és jelenének áttekintése is. (A különbségek nem takarják el az általánost.) Az egyetemi oktatás - és ez azt hiszem evidens - soha nem szegényedett el annyira, hogy értelmiségképző funkciót ne töltött volna be. Ugyanakkor voltak olyan időszakok, amikor ez a funkció összezsugorodott, leegyszerűsödött és annyira egyoldaluvá vált, hogy az oktató testületek nem kevés tagja, nem találta meg helyét abban a politikai-morális képletben, ami egyenlő lett volna az értelmiségképzésben való aktív és elismerést kiváltó részvétellel. A képzés stratégiája feloldódott a közvetlen, direkt cselekvésben. A tartalom politikai jelszavakká épült le. Gondolok itt olyan - képzési célra irányuló - nevelési igényekre, amelyek mondatai általában így kezdődtek: "Célunk olyan szocialista szakember képzése, aki stb." "Célunk olyan kommunista szakember képzése, aki stb." "Célunk olyan szocialista-kommunista szakember képzése, aki ... stb." Az ilyen kezdetű mondatokban felsorolt kritériumok sem az egyénben, sem az összességben nem hozták a várt eredményt. Nem hozhatták, mert a képzési, illetve nevelési célt nem lehet alárendelni napi, vagy viszonylag gyorsan változó politikai érdekeknek. De ki a szocialista szakember? Az-e, akit mi annak tartunk, vagy aki önmagát nevezi annak? És ki a nem szocialista szakember? Az értelmiségképzés politikai salangoktól való megtisztítása egy realisabb megközelítési módot és értékelést tesz lehetővé. Nem elméleti értékű, de az előbb említett zavaró tényezőkre jó illusztráció, amit az egyik - néhány éve végzett - hallgató írt: "Végzés után falura kerültem körzeti orvosnak. Ez a falu a saját szempontomból is nagyon hátrányos volt, szakmailag visszaestem. Anyagilag viszont megtaláltam a "számitásomat": Lakást kaptam, letelepedési segítyt, OTP-kölcsönt vettem fel, - berendeztem a lakásomat, gépkocsit vásároltam. Anyagilag biztos alapokon állok, nem félek a jövőtől. Betegeim nagyon szeretnek, sőt még más körzetből is járnak hozzám. Mondhatom, hogy nem vagyok elégedett? De ezért sok egyébről

le kellett mondanom. Kutató orvos szerettem volna lenni. Az egyetemen jól dolgozó KISZ-vezető és TDK-s voltam, most pedig valóságos kispolgár lettem." Tehát: ha nem lehettem kutató orvos - noha jó KISZ-vezető és TDK-s voltam - lettem egy kispolgári körzeti orvos. Ennél azonban jóval több van ebben a nyilatkozatban. A szakmai visszaesést ellen-súlyozó anyagi "felvirágzás", ami elérhető egy berendezett lakással és gépkocsival, nagyon szegényes értelmiségi tudatot tükröz. De megkockáztatható az a feltevés is, hogy valójában nem vált kispolgárrá. Hiszen a betegekkel való kapcsolata - "betegeim nagyon szeretnek" - egy olyan orvost sejtet, aki hivatása gyakorlása során valami pluszt is ad az embereknek. Tudatában, érzésvilágában, megfogalmazódó igényeiben, a gyéren tálat lehetőségekben azonban ez a plusz elhalványul és értelmiségi mivolta csak formálisan, az orvosi státusz alapján van jelen életében, tevékenységében.

Nos, körülbelül ez az, amivel érzékelti tudjuk még napjainkban is azt az állapotot, ami hallgatóinkat általában jellemzi, - eltekintve természetesen a kivételtől. Vagyis: hallgatóink pályakötődése nem ágyazódik még bele abba a jövőbe, amit értelmiségként kell majd megélniük. De van-e ilyen "jövő"? Látnak-e a hallgatók ilyen értelmiségi jövőt, kapnak-e ilyen jövőképet, vagy olyan indítást, amely a tudatos értelmiségi cselekvés irányába orientálja őket.

A kérdést részben hipotetikusán, részben empirikusan próbáltuk vizsgálni. Ahhoz, hogy az egyetem teljesíteni tudja értelmiségképző funkcióját, önmagában kevés - bár alapvető - az egyetemi "klíma" változása (ami egyébként még több vonatkozásban is várat magára). Nem mindegy tehát, hogy kik jönnek az egyetemre és mit hoznak magukkal. (Az, hogy kik jönnek, elsősorban nem a "jövevényeken" mulik.) Egy évvel ezelőtt 485 hallgatónk adatai alapján azt mutattam ki, hogy azok az orvostanhallgatók, akik falun végeztek az általános iskolát és kiskisvárosi gimnáziumokból jöttek, fokozatosan elvesztik a nagyvárosiakkal való esélyegyenlőségüket - ami a felvételi vizsgakor még megvolt. Hátrányos helyzetbe kerülnek és a kibukottak, illetve évismétlők zöme közülük kerül ki. Ezzel együtt megfigyelhető egy olyan tendencia, hogy a faluról jött illetve a kiskisvárosi gimnáziumokban végzett hallgatók aránya évről-évre csökken. 1979-84 között a falusi általános iskolát végzettek aránya 41,0 %-ról 15,1 %-ra esett vissza (a nagyvárosokban végzettek aránya viszont 20,8 %-ról 58,6 %-ra emelkedett). Ugyanez a folyamat figyelhető meg a gimnáziumok esetében is: a kiskisvárosi gimnáziumok egyetemi hallgató- "termelési" aránya ezen időszak alatt 37,1 %-ról 31, %-ra módosult. Ebből különböző konzekvenciák vonhatók le. Elsősorban arra kívántam rámutatni, hogy az egyetem értelmiségképző funkciója a hallgatók tudása, rátermettsége által erősen behatárolt és a szakma presztizse mint vonzó erő a pályalkalmassággal nincs szinkronban; az érintett iskolák tanítási koncepciója más alapokra épül és ennek a hallgatók válnak szenvedő alanyaivá.

II.

Csupán egy-két mondat erejéig - amit a későbbiekben néhány interjú-részlettel és felmérési adatokkal szeretnék illusztrálni - érdemes a tanítás és képzés fogalompár értelmezésével foglalkozni. Ha elfogadjuk azt az állítást, hogy a tanítás és a képzés ugyanaz, hogy a tanítás a szakma gyakorlásához szükséges tudásmínimum elsajátíttatását célozza, a képzés pedig a szakma gyakorlásához, a valós szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen orvosszemélyiség kialakítására irányul, továbbá, hogy ez az orvosszemélyiség csak a tanítás és képzés együttes hatására alakulhat ki (természetesen a pályára valóban alkalmas egyéneknél), akkor ma még az egyetemi oktatásban számos ellentmondással és hiánnyal találkozunk.

Megemlítenék ezek közül néhányat:

1. Az általános orvosképzés hatéves időtartama és a négyéves un. ráképzés, az önálló egzisztenciává válás minimum idejét - kivéve a körzeti orvosokat - tíz évben rögzíti. (Még akkor is igaz ez, ha a négy évet már munkaviszonyban töltik el.)
2. Az egyetemi un. teljesítménycentrikusság, a hallgatókkal való foglalkozást csak a hivatalos tanrendi órákra szűkíti le (kivéve azokat, akiknek TDK-s hallgatói vannak). A hallgatók és oktatók közötti személyes kapcsolatok szinte teljes hiánya.
3. A hallgatókkal szemben támasztott maximális követelmény minden tárgyból, nehezebbé teszi a tanulmányi idő alatti szakmai orientációt, s az egyéni képességek bizonyos irányba való maximális kibontakozását (vagyis uniformizált oktatás).
4. A hallgatók tanulási indítékaiban meglévő különbségek, szakmai aspirációk és ezek belemosódása az előbbi ok miatt kialakult diplomacentrikusságba.
5. Az intézmény olyan jellegű hierarchizáltsága, mely a demokratizmus lényeges fejlődése ellenére is magában hordozza még a hatalmi függőségi viszonyt, a kiszolgáltatottságot, az egyenlőtlenséget.
6. A hallgatók öntevékenységének igénytelen formái, a szabadidő-gazdálkodási céltudatosságának hiányai, tartalomszegény diákélet, a hallgatók igénytelensége, és még számos probléma fogalmazható meg.

Az oktató munka legnagyobb hányada (gyakorlatok, szemináriumok) a fiatal oktatókra, - tehát a legkevesebb gyakorlattal és tapasztalattal rendelkezőkre esik. (Ezzel egyidejűleg mind jobban kielégül a hallgatók azon igénye, hogy emeljük a gyakorlati foglalkozások óraszámát az elméleti órák, előadások rovására). Ennek során további arányeltolódás következik be: a legkvalifikáltabb oktatók még távolabb kerülnek a hallgatóktól. Az orvosi magatartás mintájával jórészt azok szolgálnak, akik néhány éve még hallgató (éviszmétlők esetében évfolyam)-társak voltak. Hallgatóinkban jogosan fogalmazódott meg a hiányérzet: "nincs

orvosi példaképünk, az orvosi hivatásra való nevelést nem, vagy alig érezzük". Ez indított bennünket arra, hogy rá is kérdezzünk: "Az orvosi hivatásra való nevelés és a helyes orvosi magatartás szempontjából kit tekintesz az egyetemen példaképnek?" A kérdésre 211 hallgatóból 83-an tudtak válaszolni, akik a mintegy 500 oktatóból 54-et említettek. Az 54 oktatonál a gyakoriság 1 és 9 között mozog (az említett oktatók között 10 professzor található, de közülük ötöt csak egy-egy hallgató jelöl). (1980. áprilisi felvétel).

Egy felmérés során - 1981 áprilisában - 192 (1970 és 1980 között végzett) oktatókat kérdeztük meg a pályakezdéssel, az ún. "beállással", a végzett munkával és a munkahellyel kapcsolatos dolgokról. A kérdőívben orvosképző (vagyis oktató) munkájukra vonatkozó kérdések is szerepeltek. Összességében az derült ki - noha az egyetem elsődlegesen oktatási intézmény -, hogy a válaszolók közül 108-an kifejezetten tehernek tekintik az oktatást és azt csak "kényszerből" csinálják ("csináljuk, ha muszáj"), Ennek természetesen multja (és még jelene) is van az egyetemi követelményrendszer adott koncepciója és programfűsai, valamint a közvetlen munkahelyi hatalmi strukturák miatt.

Kértük, hogy rangsorolják az oktatást, a gyógyítást, a kutatást és a közéletiséget az intézmény jellegéből adódó követelmények szerint (illetve úgy, ahogy ők ezt a követelményt önmagukban érzik). A rangsor a következőképpen alakult:

1. Gyógyító munka	58,4 %	(94 fő)
2. Kutató munka	32,9 %	(53 fő)
3. Oktató munka	7,5 %	(12 fő)
4. Közéleti tevékenység	1,2 %	(2 fő)

Az ugynevezett teljesítmény-centrikusság a közvetlenül mérhető területeken van jelen: a gyógyításnál a munkaidőben, a tudományos munkánál pedig a publikációk és tudományos tanácskozásokon tartott előadások számában (ami a felvétel időpontjában 2866 produktumot jelentett).

Az elmúlt tanévben az egyik hallgatói munkacsoportom meginterjúvolt 41 fiatal orvosoktatót, akiknél dominánsan csak két beállítottság jelentkezett:

1. Gyógyító szakorvosi:	24 fő
2. Kutató orvosi:	17 fő

Nézzünk néhány interjúrészletet!

1. "Nem erre a szakmára vágytam, urológus vagyok, szinte semmi elképzelésem nem volt erről. Mi az egyetemen 4 hetes képzést kaptunk ebből a tárgyból. Katétert sem láttam munkabzállásomig. Gyermeorvos szerettem volna lenni, de sajnos ehhez az álláshoz nagyobb protekcióra lett volna szükségem. És végül is valahol el kellett helyezkednem." (Jel: VTSZ)

2. "Öt évig a lakásért kellett hajtanom. A kevés szabadidőmet plusz munkára fordítottam. Ez minden energiámat lekötötte, de most már van egy két és fél szobás öröklakás szülői segítséggel és 300 ezer Ft OTP tartozással." (Jel: CSR)
3. "Annyi időt vesz igénybe a tudományos munka és az oktatás, hogy másra nem jut idő. Ezért közéleti tevékenységet sem tudok vállalni." (Jel: KMSZ)
4. "Belgyógyász vagy nőgyógyász szerettem volna lenni. Bőrgyógyász úgy lettem, hogy azt mondták: ha az egyetemen akarok maradni, csak a bőrgyógyászati klinikán tudnak állást biztosítani... Nagyon egyenlőtlen az egyetemen a munkamegosztás. A kezdők végzik a rutinmunkát, az adminisztráció jórészt, - jó, ha este 8-ra hazaérek." (Jel: DHK)
5. "77-ben végeztem, belgyógyász vagyok. Heti munkabeosztásom: 3 óra oktatás, kb. 8 óra tudományos munka, a többi gyógyítómunka". (Jel: FK)
6. "Az hogy valaki vallásos vagy materialista, nem befolyásolja az orvosi tevékenységet. Szocialista orvosideál nincs. Az orvosok hivatásukat szerető emberek legyenek, bármilyen társadalmi rendszerben élnek. Feladatuk az emberi élet és az egészség védelme és ez egybeesik a szocializmus nézeteivel is." (Jel: SA)

A fiatal oktatók - mint pályakezdekők - helyzete a hallgatók számára sok esetben negatív élményt jelent. Szakmai orientációjuk azonban hatással van rájuk, ami az orvosképzési funkció "rangon aluliságát" is ujratermeli.

III.

1. Az oktatás tartalmi korszerűsítése

a) Az említett felmérésben megkérdezettek véleménye szerint: nagyobb alaposítással kellene oktatni az élettant, a belgyógyászatot, az oxológia és növelni kellene a klinikai gyakorlatok hatékonyságát. Ezzel szemben csökkenteni kellene a kémia, biokémia, biofizika, mikrobiológia és biológia óraszámát, illetve anyagmennyiségét. Az élettannal kapcsolatos megjegyzésekben a gyakorlatok óraszámának lényeges csökkentése mellett a szeminárium foglalkozások erősítését kívánják (véleményük szerint a 3 órás gyakorlatok jelentős része inaktív, időpocsékolás).

b) Növelni kellene az előadások hatékonyságát, - olyan formában is, hogy az előadások legyenek szinkronban a tankönyvekkel, illetve az egyes tantárgyak anyagai ne keresztezzék, vagy az előadók ne cáfolják egymást. (Pl. "ami élettanból jó, az legyen jó anatómiából is").

c) Ha valamelyik tárgy egyes témaköreiből fakultatív oktatást is szerveznek, a résztvevő és eredményt felmutató hallgatók élvezzék annak előnyét a vizsgánál is. Ez növelné az érdeklődést, javítaná a képzés színvonalát.

d) Nagyon formálisak a kórházi blokkgyakorlatok. ("Az orvosoknak nincs idejük arra, hogy velük foglalkozzanak. Hiába kerülünk a beteg közelébe, a gyógyítási folyamatba nem kapcsolódunk be.")

e) Csökkenteni kellene a "kötelező" órák számát és önállóbb munkát igénylő feladatokat kellene adni a hallgatóknak, amelyek elvégzéséről (minősítés formájában) rendszeresen beszámolnának (TDK-hoz hasonló módon). Ez erősítené az oktató-hallgató viszonyt, a személyes kapcsolatokat. Ez egyben a fakultáció arányának növelését is eredményezné.

2. Oktatói érdekeltségi rendszer javítása

A minőségi oktatómunka az előléptetésekénél - akár tudományos minősítés nélkül is - szerepeljen elsődleges kritériumként, vagy az oktatótípusú személyek ún. teljesítménycentrikusságának ez legyen a fő mércéje.

3. A hallgatók életmódja; munkakulturája

A hallgatók életmódját meghatározó fő tényező a tanulás. Ha azt vizsgáljuk, hogy ennek milyen pl. a humanizáltsági foka, akkor számos megnyilatkozás utal egy bizonyos foku "elidegenültségre". A tanulás kényszerjellege elég dominánsan jelentkezik. (Pl. "Nincs időnk olyan kérdéssel foglalkozni, hogy milyen orvosok leszünk, jók vagy rosszak, - itt egy a fontos, hogy megszerezzük a diplomát.") Nem a követelmények minden áron való csökkentésére kell itt gondolnunk, hanem inkább arra, hogy a tanulással nem párosulnak olyan folyamatok (vagy nem épülnek be a tanulásba), mint a tapasztalatszerzés, az ügyesség, jártasság, készségek kialakulása, az érzelmi azonosulás a pályával stb.

Ha a munkát az emberi szándékok, akaratok, vágyak kifejeződéséként, megvalósulásaként értelmezzük, ami alapkérdésként fogalmazódik meg a munkakultura vizsgálatánál, akkor indokolt egy olyan oktatási-képzési folyamat kibontakoztatása, illetve erősítése, amelyben a hallgatók (az objektív és szubjektív feltételek biztosítása alapján) hivatás-vágy-gyal vesznek részt a számukra egyébként kötelező munkában.